

Verantwoording aanpassingen richtlijn Kindermishandeling (2020)

Proces

De WAR-J (Werkgroep Aanpassingen Richtlijnen Jeugdhulp en Jeugdbescherming) heeft op basis van verzamelde feedback van gebruikers van de richtlijn Kindermishandeling en een checklist actualisatie, op 24 september 2018 een afweging gemaakt van de onderwerpen voor dynamische herziening. Op 25 februari 2019 zijn door de Flexibele Schil aanvullende punten aangedragen. De herziening richt zich primair op de inhoud van de richtlijn en niet op de onderbouwing. Op basis van de aanpassingen zijn ook de werkkaarten en de informatie voor ouders herzien.

Het programma Richtlijnen Jeugdhulp & Jeugdbescherming heeft TNO de opdracht gegeven een dynamische herziening uit te voeren.

De herziening is uitgevoerd Remy Vink en Marianne de Wolff (TNO).

Daarbij is samengewerkt met de Flexibele Schil van de WAR-J, bestaande uit:

Evelien Kroeze	Jeugdbescherming Overijssel
Habiba Haaras	Samen Veilig Amersfoort
Janet Nieuwland	Jeugdbescherming Overijssel
Lenny Konijn	Parlan
Marie Anne de Bruijn	CJG Barneveld
Mariska Ynema	Sociaal team Woudenberg
Jeroen Brouwer	Samen Veilig Utrecht
Claudia van der Put	UvA (consortium Kindermishandeling)

De flexibele schil is één keer bij elkaar geweest, heeft via email input geleverd en heeft ook meegelezen met en feedback gegeven op de aanpassingen.

Het concept is vervolgens twee keer in de WAR-J besproken, waarna op basis van de feedback een aantal wijzigingen zijn doorgevoerd.

In grote lijnen zijn de volgende aanpassingen doorgevoerd:

Onderdeel	Hoe aangepast?
Hoofdstukken 1,2 en 3 (Kindermishandeling, Risico- en beschermende factoren en signalen)	<p>Toegevoegd zijn: de bevindingen uit de meest recente prevalentiestudies (NPM) en twee zelfrapportage studies in het voortgezet en primair onderwijs.</p> <p>Daarnaast zijn de gegevens over seksueel misbruik en grensoverschrijdend gedrag geactualiseerd.</p> <p>Als kortetermijneffecten zijn toegevoegd: de relatie tussen kindermishandeling en kwaliteit van leven van kinderen; PTSS bij gemelde kinderen; de invloed van 'toxic stress' op het hormonale en immuunsysteem.</p> <p>Ook zijn de gevolgen van alcohol- en drugsgebruik, roken, partnergeweld en ernstige zelfverwaarlozing van de zwangere, voor het ongeboren kind benoemd.</p> <p>Bij de risicofactoren zijn enkele referenties van de UvA aangepast vanwege acceptatie van publicaties in internationale peer-reviewed journals.</p> <p>Risicofactoren voor jeugdigen met een LVB worden uitgebreider besproken.</p>

	<p>Er is een meta-analyse van risicofactoren bij verwaarlozing toegevoegd. Bij de beschermende factoren is het onderscheid tussen beschermende en veiligheid bevorderende factoren aangescherpt.</p> <p>Ook is toegevoegd dat kinderen uit hoog-risico-gezinnen (juist) minder profiteren van de eventueel aanwezige beschermende factoren.</p> <p>Toegevoegd is dat de afwezigheid van signalen bij de jeugdige of uit diens omgeving, niet betekent dat er geen kindermishandeling voorkomt.</p> <p>Tot slot is de RIS (Risicotaxatie-instrument Seksueel grensoverschrijdend gedrag) toegevoegd.</p>
<p>Update DEEL B: Hoofdstuk 6 (Als je je zorgen maakt)</p>	<p>De verbetering van de meldcode, het werken met een afwegingskader en de participatie van kinderen in de meldcode zijn toegevoegd.</p> <p>Stap 0 is meer benadrukt.</p> <p>Bij Stap 1 van de meldcode / exploratiefase is het onderscheid tussen veiligheids- en risicotaxatie aangescherpt, behoeftetaxatie toegevoegd en is actuele literatuur opgenomen.</p> <p>De aandachtsfunctionaris kindermishandeling wordt vaker genoemd.</p> <p>De informatie over vragenlijsten die de opvoedingskwaliteiten van ouders in kaart brengen, is geactualiseerd.</p> <p>Toegevoegd is: psychische problemen bij ouders en de invloed daarvan op het opvoeden.</p> <p>De figuur betreffende de VeiligheidsSociocirkel is geschrapt omdat er veel meer voorbeelden van sociogrammen op internet te vinden zijn.</p> <p>In Stap 2 Overleg met andere professionals is enerzijds een overzicht van professionals/organisaties, ingedeeld in domeinen, uitgebreid; anderzijds de beschrijving van de uiteenlopende organisaties ingeperkt. De beschrijving van het werk van Veilig Thuis is geactualiseerd.</p> <p>De tekst over informatiedeling en beroepsgeheim en over overleg met politie en justitie is gelijk getrokken met de betreffende tekst in de Richtlijn Seksuele Ontwikkeling.</p> <p>Ook toegevoegd zijn: Triage door Veilig Thuis, MDA++ en de Beschermtafel.</p> <p>In Stap 4 en 5 Wegen, Beslissen is het afwegingskader genoemd en wordt het MDA++ uitgebreider toegelicht.</p>
<p>Hoofdstuk 6 Als je je zorgen maakt (over wat professionals moeten doen bij signalen van kindermishandeling)</p>	<p>Paragraaf over taxatie-instrumenten is aangepast.</p> <p>In 6.1.3. <i>Kijk naar beide ouders</i> is een extra paragraaf opgenomen over veel voorkomende psychische problemen bij ouders en welke invloed deze psychische problemen kunnen hebben op het opvoedgedrag van ouder.</p> <p>Aangescherpt: andere redenen om met jeugdigen zelf te praten dan voor informatieverzameling.</p>
<p>Hoofdstuk 8 (Organisatorische randvoorwaarden)</p>	<p>Toegevoegd: Kwaliteitskader Jeugd</p>

DEEL C: Naar veiligheid en herstel Hoofdstuk 9	Aan de hand van de Databank Effectieve Jeugdinterventies en op basis van het Nji document 'Wat werkt bij de aanpak van kindermishandeling' zijn interventies geschrapt en toegevoegd, en/of het niveau van effectiviteit is aangepast. Indien bekend, hebben we ook de beoordeling door de expertgroep Trauma en Mishandeling van het Kenniscentrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie (KJP) opgenomen, die eveneens onderbouwde kennis verspreidt. Niet alle interventies die het KJP positief beoordeelt, zijn opgenomen in de DEJ. Deze interventies worden vanwege hun mogelijke relevantie wel vermeld in dit hoofdstuk.
Andere aanpassingen	Waar relevant is de richtlijn 'transitie-proof' gemaakt.

Toegevoegde literatuur in de richtlijn:

Aar, J. V. van, Asscher, J. J., Zijlstra, B. J., Deković, M., & Hoffenaar, P. J. (2015). Changes in parenting and child behavior after the home-start family support program: A 10 year follow-up. *Children and youth services review*, 53, 166-175.

Aegisdóttir, S., White, M.J., Spengler, P.M., Maugherman, A.S., Anderson, L.A., Cook, R.S., & Rush, J.D. (2006). The meta-analysis of clinical judgment project: Fifty-six years of accumulated research on clinical versus statistical prediction. *The Counseling Psychologist*, 34(3), 341–382.

Ahmadabadi, Z., Najman, J.M., Williams, G.M., Clavarino, A.M., d'Abbs, P. & Abajobir, A.A. (2018) Maternal intimate partner violence victimization and child maltreatment. *Child Abuse & Neglect*, 23-3

Alink, L., Prevoe M., Berkel, S. van, Linting, M., Klein Velderman, M., & Pannebakker, F.D. (2018) NPM-2017: Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van kinderen en jeugdigen. Leiden/Leiden: Leiden University, Institute of Education and Child Studies / TNO Child Health.

American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed., DSM-5)*. Washington: American Psychiatric Pub.

Assink, M., Van der Put, C., Kuiper, K., Mulder, T., & Stams, G. J. (2016). Factsheet – Risicofactoren voor kindermishandeling. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Assink, M., Van der Put, C., Kuiper, K., Mulder, T., & Stams, G. J. (2016). Risicofactoren voor kindermishandeling: Een meta-analytisch onderzoek naar risicofactoren voor seksuele mishandeling, fysieke mishandeling en verwaarlozing. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Assink, M., Put, C. van der, Meeuwse, M.W.C.M., Jong, N.M. de, Oort, F.J., Stams, G.J., & Hoeve, M. (2019) Risk Factors for Child Sexual Abuse Victimization: A Meta-Analytic Review. *Psychological Bulletin American Psychological Association*, Vol. 145, No. 5, 459–489. <http://dx.doi.org/10.1037/bul0000188>

Beardslee, W. R., Gladstone, T. R., & O'Connor, E. E. (2011). Transmission and prevention of mood disorders among children of affectively ill parents: A review. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 50(11), 1098-1109.

Bakker, L.W.H. (2001). *Pedagogische Variabelen Lijst (PVL); de ontwikkeling van een pedagogisch diagnostisch instrument voor de gezinsvoogden van de Ambulante Jeugdbescherming en Jeugdhulpverlening van het Leger des Heils (AJL)*. Leuven: Garant.

Bartelink, C., Berge, I. ten, & Prakken, J. (2017) Veiligheid en risico's inschatten: wat helpt? De zin en onzin van risicotaxatie-instrumenten. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Bartelink, C., Eijgenraam, K., Kooijman, K., Daru, S. & Van Gastel, W. (2014). Ontwikkeling en interbeoordelaarsbetrouwbaarheid van een risicotaxatie-instrument Seksueel Grensoverschrijdend Gedrag. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Bicanic, I. (2002). Evaluation of a group treatment for sexually abused children in the Netherlands. Amsterdam: Vrije Universiteit & Kinder- en Jeugd Trauma Centrum.

Dijkstra, S., Creemers, H., Asscher, J., & Stams, G. J. (2016). De inzet van familienetwerkberaden in de jeugdbescherming. Universiteit van Amsterdam.

Dix, T., & Meunier, L. N. (2009). Depressive symptoms and parenting competence: An analysis of 13 regulatory processes. *Developmental Review*, 29(1), 45-68.

Draaisma, N. (2014) *Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'NIKA'*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies op 20 november 2019.

Eliëns, M. & Prinsen, B. (2017). *Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'Kortdurende Video-Hometraining'*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies op 10 november 2019.

Ende, P. van der, Korevaar, L., van Busschbach, J. T., & Wiersma, D. (2011). Ouders met ernstige psychische aandoeningen; epidemiologische gegevens. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 53(11), 851-856.

Fassaert, T., Lauriks, S., Buster, M., Wit, M. de, Weerd, S. van de, & Schönenberger, M. (2013). ZRMsupplement: Ouderschap. Handleiding & Toelichting. Amsterdam: GGD Amsterdam.

Goldman Fraser, J., Lloyd, S., Murphy, R., Crowson, M., Zolotor, A.J., Coker-Schwimmer, E., & Viswanathan, M. (2013). A comparative effectiveness review of parenting and trauma-focused interventions for children exposed to maltreatment. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 34, 353-368.

Graaf, H. de, Borne, M. van den, Nikkelen, S., Twisk, D., & Meijer, S. (2017) Seks onder je 25ste. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2017. Utrecht/Amsterdam: Rutgers/Soa Aids Nederland.

Graaf, R. de, Ten Have, M., & van Dorsselaer, S. (2010). De psychische gezondheid van de Nederlandse bevolking. NEMESIS-2: Opzet en eerste resultaten, Trimbos-Instituut, Utrecht.

Graaf, R. de, Tuithof, M., Van Dorsselaer, S., & Ten Have, M. (2011). Verzuim door psychische en somatische aandoeningen bij werkenden. Resultaten van de 'Netherlands Mental Health Survey and Incidence Study-2' (NEMESIS-2). Utrecht: Trimbos Instituut.

Hafekost, K., Lawrence, D., O'Leary, C., Bower, C., O'Donnell, M., Semmens, J. & Zubrick, S.R. (2017) Maternal alcohol use disorder and subsequent child protection contact: A record-linkage population cohort study. *Child Abuse & Neglect*, 206-214

Hell, M., Ruinaard, M., Eringa, M., Geutjes, S., Grit, M., Petrovic-Dadic, D., Vervoort, A. (2012). *Methodiek Tijd voor Toontje. Een steunend en stabiliserend programma voor kinderen en hun moeders in de opvang, die huiselijk geweld in het gezin hebben meegemaakt*. Amsterdam: Blijf Groep.

Hoogland, M. (2014). *Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'Video-hometraining (VHT) in gezinnen met kinderen in de basisschoolleeftijd'*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies op 10 november 2019.

Huizink, A.C. (2013) Prenatal cannabis exposure and infant outcomes: Overview of studies. *Prog Neuro-Psychopharmacol Biol Psychiatry* 2013

Jacobson, N. C. (2016). Current evolutionary adaptiveness of psychiatric disorders: Fertility rates, parent-child relationship quality, and psychiatric disorders across the lifespan. *Journal of Abnormal Psychology*, 125(6), 824. <http://dx.doi.org/10.1037/abn0000185>

Johnson, S.B., Riley, A.W., Granger, D.A., & Riis, J. (2013) The Science of Early Life Toxic Stress for Pediatric Practice and Advocacy. *Pediatrics* 131(2): 319–327. doi: 10.1542/peds.2012-0469

Jong, A. de, Stremmelaar, B., & Looij, J. (2014). *Goed genoeg opvoederschap: Handreiking voor ondersteuning van ouders met een verstandelijke beperking*. De Amerpoort. Gedownload via <http://www.amerpoort.nl/>

Juffer, F., Struis, E., Werner, C., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2017). Effective preventive interventions to support parents of young children: Illustrations from the Video-feedback Intervention to promote Positive Parenting and Sensitive Discipline (VIPP-SD). *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 45(3), 202-214.

Koper, M., Prins, C. & Rijnberk, C. (2018). *Kwetsbaar ouderschap en gezinspsychiatrie*. Gedownload op 17 januari 2020 van <https://assets.trimbos.nl/docs/1d0ce63a-a5c2-4a29-aa37-c010af053b29.pptx>

KNMG (2019). *KNMG-Wegwijzer Toestemming en informatie bij behandeling van minderjarigen*. Utrecht: KNMG.

Kwakman, E.H.G., & Polders, J. (2017) *Handreiking Praten met kinderen bij mogelijk seksueel misbruik*. Den Haag/Den Haag: Openbaar Ministerie/Raad voor de Kinderbescherming.

Landelijk kenniscentrum LVB. (2015). *Handreiking vroegsignalering van een licht verstandelijke beperking (LVB) Signaleren van achterstanden en risico's in de kinderlijke ontwikkeling en/of de omgeving die wijzen op of kunnen leiden tot sociale kwetsbaarheid en/of een licht verstandelijke beperking*. Netwerk Gewoon Meedoen. Gedownload via <http://www.kenniscentrumlvb.nl/>

Lauriks, S., Buster, M., Wit, M. de, Weerd, S. van de, Theunissen, V., Schöenberger, M., & Fassaert, T. (2013). *Zelfredzaamheids-Matrix 2013*. Handleiding. Amsterdam: GGD Amsterdam.

Lieberman, A. F., Ippen, C. G., & Van Horn, P. (2019). Zelfzorg van de therapeut. In *Blijf van mijn mama af!* (pp. 53-54). Bohn Stafleu van Loghum, Houten.

Luthar, S.S., & Goldstein, A. (2004). Children's exposure to community violence: Implications for

understanding risk and resilience. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33(3), 499–505.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2016). *Handreiking Toestemmingsvereiste voor hulp bij kindermishandeling*. Den Haag: Ministerie van VWS.

Mulder, T. M., Kuiper, K. C., van der Put, C. E., Stams, G. J. J. M., & Assink, M. (2018). Risk factors for child neglect: A meta-analytic review. *Child Abuse & Neglect*, 77(C), 198-210.

DOI: 10.1016/j.chiabu.2018.01.006

In plaats van: Mulder, T. M. (2014). Risk factors for child abuse and neglect: A meta-analytic review. Unpublished Master thesis, Forensic Child and Youth Care Sciences. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Murray, L. & Cooper, P.J. (2004). The impact of postpartum depression on child development In: Goodyer, I. (Ed). *Aetiological Mechanisms in Developmental Psychopathology*. Oxford, England: Oxford University Press.

Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2018). *Slachtoffermonitor seksueel geweld tegen kinderen 2016*. Den Haag: Nationaal Rapporteur.

Put, C. van der, & Assink, M. (2018) Misvattingen in de Nederlandse visie op risicotaxatie. *Tijdschrift voor psychiatrie*, jrg 60:8, 508-510.

Put, C. van der, Assink, M., & Stams, G.J.M. (2016) Het voorspellen van problematische opgroei- of opvoedingssituaties. Onderzoek naar de predictieve validiteit van het LIRIK en de ontwikkeling van een Actuariel Risicotaxatie Instrument voor Jeugdbescherming (ARIJ). *Kind Adolesc*, Houten: Bohn Stafleu van Loghum. DOI 10.1007/s12453-016-0117-4

Put, C. van der, Boekhout, N., Solinge, J. van, & Gubbels, J. (2017) Effectief vroegtijdig handelen ter voorkoming van kindermishandeling Samenvatting Eindrapport Voorstudie Fase 1. Consortium effectief vroegtijdig handelen ter voorkoming van kindermishandeling Amsterdam/Den Haag: UvA/ZonMw (projectnummer 741100001).

Put, C.E. van der, Hermanns, J., & Sondejker, F. (2016) Inschatten van het risico op kindermishandeling bij aanvang van gezinsinterventies: De predictieve validiteit van de Nederlandse versie van de California Family Risk Assessment (CFRA) *Kind Adolesc* 37:213–229, Houten: Bohn Stafleu van Loghum. DOI 10.1007/s12453-016-0130-7 213.

Put, C. van der, Assink, M., Gubbels, J., Lent, J. van, & Stams, G.-J. (2018). De ontwikkeling van ARIJ-Needs: Een instrument voor behoeftetaxatie in jeugdbescherming. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Prindle, P., Hoerr, J.J., Heard, A.M., Baker, M.M., Fogel, J., Glassgow, A.E., Kling, W.C., Clark, M.D. & Ronayne, J.P. Prenatal substance exposure diagnosed at birth and infant involvement with child protective services. *Child Abuse & Neglect* 2018, 75-83

Programma Professionalisering Jeugdhulp & Jeugdbescherming (2016) *Kwaliteitskader Jeugd*. Toepassen van de norm van de verantwoorde werktoedeling in de praktijk. Versie 2.0. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

- Reijmers, E., Mommers, J., Overbeek, M., Weijns, C. (2015). Handleiding Groepsaanbod En nu ik...! Een laagdrempelig en preventief interventieprogramma voor kinderen van 7 t/m 11 die getuige zijn geweest van geweld en ruzies thuis en hun ouders. Amsterdam: Blijf Groep.
- Rogosch, F. A., Cicchetti, D., & Toth, S. L. (2004). Expressed emotion in multiple subsystems of the families of toddlers with depressed mothers. *Development and Psychopathology*, 16(03), 689-709.
- Romijn, G., Graaf, I. M., & de Jonge, M. (2010). Kwetsbare kinderen: literatuurstudie over verhoogde risicogroepen onder kinderen van ouders met psychische of verslavingsproblemen. Trimbos-Instituut.
- Schellingerhout, R., & Ramakers, C. (2017). Scholierenonderzoek Kindermishandeling 2016. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociologie & Radboud Universiteit.
- Smit, F., Vlasveld, M., Beekman, A., Cuijpers, A., Schoevers, R., Ruiters, M., & Boon, B. (2013). Depressiepreventie: Stand van zaken, nieuwe richtingen. (Programmeringsstudie ZonMw). Trimbos-instituut, Utrecht, november 2013
- Torgersen, S., Kringlen, E., Cramer, V. (2001). The prevalence of personality disorders in a community sample. *Archives of General Psychiatry*, 58(6): 590-596.
- Vanderbilt-Adriance, E., & Shaw, D.S. (2008a). Protective factors and the development of resilience in the context of neighborhood disadvantage. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36(6), 887-901.
- Vanderbilt-Adriance, E., & Shaw, D.S. (2008b). Conceptualizing and re-evaluating resilience across levels of risk, time and domains of competence. *Clin Child Fam Psychol Rev*, 11, 30-58.
- Verdurmen, J., Ten Have, M., De Graaf, R., Van Dorsselaer, S., van't Land, H., & Vollebergh, W. (2007). *Psychische gevolgen van kindermishandeling op volwassen leeftijd. Resultaten van de 'Netherlands mental Health Survey and Incidence Study'(NEMESIS)*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Vial, A., Van der Put, C. E., Assink, M. & Stams, G. J. J. M. (2017). *De doorontwikkeling van de ARIJ-veiligheidsstatie: Onderzoek naar de inhoudvaliditeit en bruikbaarheid*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Programmagroep Forensische Orthopedagogiek.
- Vink, R., Wolff, M. D., Dommelen, P. V., Bartelink, C., & Veen, S. (2017). Empowered door Signs of Safety? Onderzoek naar de werkzaamheid van Signs of Safety in de jeugdzorg. TNO Child Health.
- Vink, R.M., Dommelen, P. van, Pal, S.M. van der, Eekhout, I., Pannebakker, F.D., Klein Velderman, ... Dekker, M. (2019) Self-reported adverse childhood experiences and quality of life among children in the two last grades of Dutch elementary education. *Child Abuse & Neglect*. Vol. 95, 2019, 104051 <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.104051>
- Visser, M. M., van Delft, I., Schoemaker, K., de Schipper, J. C., & Finkenauer, C. (2017). Academische Werkplaats Kindermishandeling: De wetenschappelijke resultaten en praktische adviezen.

Vogtländer, L. & Arum, S. van. (2016) *Eerst samenwerken voor veiligheid, dan samenwerken voor risico gestuurde zorg. Een duurzame visie op ketenzorg bij kindermishandeling, huiselijk geweld, seksueel en decentrale rol hierbij van het triage-instrument Veilig Thuis*. Utrecht / Utrecht: VNG / GGD GHOR Nederland.

Vries, J. N. de, Willems, D. L., Isarin, J., & Reinders, J. S. (2005). Samenspel van factoren. Inventariserend onderzoek naar de ouderschapscompetenties van mensen met een verstandelijke handicap. Amsterdam.

Willems, D. L., Vries, J. N. de, Isarin, J., & Reinders, J. S. (2007). Parenting by persons with intellectual disability: An explorative study in the Netherlands. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(7), 537-544.

Zanden, R. van der, Meeuwissen, J., Havinga, P. Meije, D., Konijn, C., Beentjes, M., Besselink, R., Celi, P., Dijk, J. van, Doesum, K. van, Meerendonk, M. van, Tesselaar, S., & Hosman, C. (2017). *Richtlijn Kinderen van Ouders met Psychische Problemen (KOPP) voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. 3e herziene druk 2017. Utrecht: Trimbos Instituut.

Zoon, M. & van Rooijen, K. (2018). *Wat werkt bij licht verstandelijk beperkte ouders?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Webster-Stratton, C. (2006). *The Incredible Years - A troubleshooting guide for parents of children ages 2-8 years*. Toronto: Umbrella Press.